

VI.

Felolvasó ülés.

(1904. április 30.)

1. Orgona-ábránd	<i>Krausz G.</i>
2. Ima	<i>Józan, esperes.</i>
3. Mignon: „Romance,“ énekli	<i>Rédey Szidi,</i>
a Népszínház tagja.
4. „Emerson, mint író és szabadgondolkodó“ (érte-
kezés)	<i>Józan Miklós</i>
5. Schiller: „A harang,“ elmondja	<i>Mátrai B. Béla.</i>
6. „Jézusi eszme“ (értekezés)	<i>Ujváry László.</i>
7. Orgona-ábránd	<i>Krausz G.</i>

Emerson, mint író és szabadgondolkodó.

Ide s tova egy éve annak, hogy Amerika egyik nagy fia születésének százéves fordulóját ünnepelte. Kevés volt benne a külső fény és csillogás, de annál több a benső tartalom. És ez méltó is volt ahhoz a nagyszabásu emberhez, akit ünnepeltek, s a kinek emlékezetét a teljes hódolat és hála nyilvánítása mellett újították fel. Azok az emlékbeszédek, melyek ez alkalomból felhangzottak, tanuskodnak a maradandó hatás mellett, melyet ez a nagy szellem kortársaira és a következő nemzedékre gyakorolt.

Az ünnepély visszhangot keltett Angliában és Németországban is, hol derekas pályafutásában addig is annyi előszeretettel és támogatással találkozott. Újólág méltatták a kiváló író és gondolkozót, aki bár Amerika szülőtte, de nem egyedül Amerikáé, hanem az egész művelt világé.

Nálunk alig emlékeztek meg róla. Pedig egy ily egyetemes lélek, egy ily termékeny elme és meleg sziv csak jótékony hatással lehet a mi gondolat- és kedélyvilágunkra és a mi értelmi fejlődésünkre. Ezt a hiányt óhajtom ez alkalommal, legalább

részben pótolni, a midőn Emersont, mint irót és szabadgondolkodót e helyen, mely az Isten tiszteletére és az ember szolgálatára van szentelve, megszólaltatom.

A magyar olvasó közönség Emersont „Az emberi szellem képviselői“ című sorozatos munkájából ismeri, melyet Szász Károly, költő-püspök fordított le. Ez a munka 1894-ben jelent meg a M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalatában. Ez az én forrásom is, valamint a szerző műveinek eredeti kötete, egy pár angol és franczia encyclopédia és Grimm Hermann német irónak értekezései, melyek nagyon sokat tettek arra, hogy Emerson nevét és eszméit előbb csak egyes kiválasztottak, később a nagyközönség előtt is népszerűvé tegyék.

Mindezen forrásmunkák között, természetesen, leghálásabb és legélvezetesebb magának Emersonnak a bibliája, összes művei. És pedig úgy szépprózája, mint magvas költeményei. Sokan azt mondják, hogy Emerson irálya nehézkes és hogy az egyes szakaszok között nehéz az összefüggést megtalálni. A gondolatok és képzetek, a tárgy megvilágítására a világ minden részéből összehordott adatok, bölcs mondások, vagy pedig saját tapasztalataiból meritett emlékek gyors egymásutánban következnek; úgy annyira, hogy nem egyszer elveszti még a türelmes és jámbor olvasó is a fonalat, csak a végén veszi észre, — ha észreveszi egyáltalán — hogy mire való volt mindezt összehordani. Hát én erre csak azt mondom, hogy az Isten is a bibliai kép szerint az ember alkotásához sárt és lelket vett, és pedig több sarat, mint lelket. S ki merné tőle rossz néven venni, hogy oly nehéz akárhányszor a durva agyagban az életet lehelő lelket felismerni. Azt is mondhatnám, hogy tündérmesébe illő módon egy kincses bánya se nyitja meg önkényt az ő kebelét, hogy abban ki-ki kénye-kedve szerint duskáljon. A kincskereső vegye elő, tisztítsa meg a rozsdától ellepett szerszámait, s aztán „Szerencse fel“ imával ajkán temetkezzék el a föld mélységes üregébe, ásson, kútasson, döngesse meg csákányával a rideg falakat. S még akkor sem fog ölébe szinarany pottyanni. A „csapás“ nem mindennapi dolog. Durva érczet azonban talál nagy bőségben. És ha mindjárt az így összehordott halomban a felületes szemlélő nem is lát egyebet, mint útburkolatnak való anyagot, a tapasztalt bányász felismeri a benne rejlő nagy értéket, a közönséges felszínen átcsillámló nemes fémet.

Kincsesbánya Emerson könyve, melyben egy 70—80 évre terjedő munkás életnek eredményei vannak megörökítve. Mun-

káiban, melyek jórészt értékezésekből és felolvasásokból állnak, egy eredeti teremtő lélek s sugarai tükröződnek vissza. Mint minden eredeti író, úgy ő is mindenre, a mihez fog, a saját határozott egyéniségének bélyegét nyomja rá. És ez a jellemvonása leginkább kidomborodik ott, a hol az emberi szellem képviselőivel, a művelődéstörténet nagy alakjaival foglalkozik s oly képet nyújt róluk, mely nemcsak megvilágításában és árnyékolásában új és eredeti, hanem egyuttal igazságában és megindító erejében, minden komoly jellemrajznak mintául szolgálhat.

Amint ő Platót, a bölcsezt, Swedenborgot, a mystikust, Montaigne-t, a skeptikust, Shakespeare-t, a költőt, Napoleont, a Világ emberét és Goethét, az író, a maguk sajátos nyelvén és szellemében ismerteti, szerettem volna én is Emersont hasonló módon megrajzolni; odaállítani őt is a „Representative Men“ 7. nagy alakja gyanánt: *Emerson, vagy a szabadgondolkodó*. Csak az fedezheti fel a valódi nagyság titkát, csak az adhat róluk ily közvetlen felvilágosítást, aki a lelki nagyságnak hozzájuk hasonló magaslatára emelkedett. És ezt Emersontól senki el nem vitathatja. Ugyanazt a becses szolgálatot teljesítette Emerson is az ő hazája és az egész emberiség iránt, mint azok a tündöklő csillagok, melyeknek tiszta fénysugarát, nemcsak világító, de egyszersmind melegítő erejét is, a mester biztos művészetével adja vissza. Amerika a nagy méretek hazája. Az ő felfogásában és szemléletében, kifejezőmódjában és az események kidomborításában, nincs semmi kicsinyes és felületes. Nem barátja a falusi elragadtatásnak, mely derűre-borura mindent dicsőít és magasztal. Nem is fordul meg szélkakas módjára, hogy minden gáncsra feleljen, vagy minden vádat elhallgattasson. Nyugodt méltósággal kezeli ecsetjét. És bár figyelme a legapróbb részletekre is kiterjed, ez soha sincs az egész kép rovására. Mert egy nyílt és öntudatos lélek összhangja tölti be kiterjedt eszmevilágát, a hol minden, de minden, egy kitűzött célnak szolgálatában áll, engedelmeskedik az ő akaratának.

Tömérdek adat áll rendelkezésére. Csak keveset és jót olvasott s azt is nem annyira a maga képzése vagy szórakoztatása végett, hanem inkább azért, hogy hallgatóinak és olvasóinak minél változatosabb lelki táplálékot kínálhasson. S aztán megnyit merített önnön magából! Mennyire átdolgozott mindent lelkének műhelyében! Azt mondja a valódi művésztől, hogy annak talapzata a föld kereksege. És mi őt e tekintetben valódi művésznek ismerjük el. Önmagából merit. Tudja jól, hogy „a mások-

tól nyert segély csak gépies ahhoz képest, mikor a természet nyilatkozik meg önmagunkban. A mit *ez* úton t. i. a természet útján tanulunk, gyönyört nyújt létrejöttében s eredményében maradandó.“

Otthonosan érzi magát a tudomány és művészet, vallás és erkölcs, isten és ember óriási birodalmában. Gondolatainak rész röptében minket is magával ragad és mi átengedjük magunkat az ő sugallatának. Legalább is a Csimborazzo tetejéről nézzük a világot és az életet; anélkül, hogy annak emberi érdekei és megoldásra váró problémái iránt elhidegülnénk. Ily emelkedett ponton társalog ő a Világ lelkével.

Mózesnek is a Sinaira kellett mennie, hogy törvényeket adhasson népének. Törvényeket hoz Emerson is. Csakhogy nem rideg kőtáblákon, hanem, mint a valódi próféta, az ő meleg szívében. S vajjon mit tesz, a mikor látja a prairy-ken táborozó vagy gyárakban és kikötőkben nyüzsgő önző népet, az ültetvényeken alázott és megvetett sorsban tengődő rabszolgát, vagy a szokás rabjaként önmagát emésztő és ismereteket raktározó tudóst? Nem mennydörög és nem rimánkodik. Kölcsön adja nekik a saját szemét, hogy ők is lássanak s meg tudják különböztetni a valóságot az üres látszattól. Az ügynek szenteli ajkának ékesszólását és pedig azzal a lebilincselő hatalommal, mely lefegyverzi és hálára kötelezi úgy a vádlottakat, mint a védenczeket. A rabszolgák felszabadítása mellett tartott beszédért, a mozgalom kezdetén, más embert a tömeg dühe könnyen meglynchelt volna; ő azonban lelkiismerete boldogító nyugalmával térhetett haza kényelmes otthonába, még csak esze ágába se jutott senkinek, hogy őt akár bántalmazza, akár csak zokszóval is illesse.

A testi rabszolgaságnál még súlyosabb rossznak, elviselhetetlen tehernek tartotta a lelki rabszolgaságot, mely alól az ifjú Amerikát szintén szerette volna felszabadítani. Szeretné eltávolítani az igazi amerikai tudós utjából azokat a czölönköket, melyekben mindegyre botlani kénytelen s e végett szabad tért nyit az egyéniség önálló fejlődésének és független megnyilatkozásának. A megtestesült individuálizmust hirdeti, a mire akkor a demokratikus Amerika átmeneti állapotában (1837) oly égető szükség volt. Egyedül ez mentheti meg az ifjú Amerikát a holt versenytől a megvénhedt Európával szemben, mely kénytelen továbbra is vállain czipelni a letűnt évezredek nyomasztó terheit. Ámde azért a multtól ő se kíván teljesen elszakadni. Előtte is

csak az az igazi tudós, a ki a jelen alkalmat fel tudja használni, a múlt eredményeit leszűri és jó reménységgel van eltelve a jövő iránt. Ez az ő mottója, ez az ő leckéje, a melyet mindenkinek harsány hangon fülébe zúg: „A külvilág semmi, *az ember minden előtt!* Bennünk van a legfőbb törvény, mégse tudjuk, miként kering a nedv a fa kérge alatt. Bennünk szunnyad a tökéletes Ész. A mi kötelességünk tudni mindent és merni mindent.“ Mintha csak Aranyt hallanók: „Gondolj merészet és nagyot és tedd rá lelkedet.“

Ha továbbra is az öreg Európa muzsáira hallgatnak, legfőlebb félénk utánzók és kontárok lehetnek az ő iróik. Ezt pedig minden lehető módon meg kell akadályozni. Az csak még se járja, hogy egy egész népnek ne legyen magasabb eszmélete s mindent az önző érdekek hajhászása vagy a jól megérdemelt nyugalom- és kényelemszeretet kössön le. Ebben a fülledt, fojtó levegőben élni többé nem szabad és nem lehet. Volnának ifjaink — mondja — kiknek kebelét csak úgy dagasztja a vágy, mint az egészséges hegyi levegő; fejük felett ép úgy ragyognak az ég csillagai. De amikor belátják, hogy az ő szép és igaz ábrándjaikkal mily bántó ellentétben áll itt alatt minden, de különösen az üzleti élet — megundorodnak, életkedvöket elvesztik s robotolnak ők is a mindennapiság széles országutján vagy önként lemondanak az életről. A kóros állapotot a mily eleven szinekkel festi, ép oly hatásos gyógyszer ajánl erre a járványszerűen fellépő bajra. És az orvosság? Mondhatom, ez az orvosság olyan, hogy azt akár a recepttel együtt be lehet venni. *A recept* a következő: „Az egyes ember bizzék rendületlenül a saját ösztöneiben, a maga jobb természetében és állja meg helyét, úgy, a mint egy férfiúhoz (ma már szerencsére nőhöz is) illik s az egész világot magához hódíthatja. Csak türelem. Körülöttünk vannak segítő-társak gyanánt a jók és igazak szellemei. Vigaszt nyujt nekünk az öröklét ragyogó perspektívája. Feladatunk: a folytonos munkásság, eszméink és vezérelveink felszínre hozatala és terjesztése, a világ megváltása (conversion). E végett járjon ki-ki a maga lábán. Dolgozzék serényen. És ne restelje kimondani a saját meggyőződését.“ Minden törekvése oda irányul, hogy a nemzet-test, melynek ő is tagja, ilyen isteni lélektől ihletett buzgó emberekből álljon s hogy az egésztest ily felemelő és boldogító hit kapcsolja egybe.

Miközben ezeket a nemes idealizmus által sugallt sorokat olvassuk, eszünkbe jut, hogy minő más áramlat kopogtat a mi

ajtonkon s nem is kér, de már követel is bebocsáttatást. Az individualizmus nagyszabásu térfoglalását, mely a múlt század utolsó évtizedeiben az állameszmének is mindinkább nemzeti jelleget adott, sőt a nemzetiségekben is felkorbácsolta a szenvedélyek viharát, felváltani készül és pedig záros határidőre, az ugynevezett szociálizmus. Jól van. Hát csak jöjjön, ha jön az emberiség szent nevében, hogy a szétagolt társadalmat egybeolvassa a mindenható szeretet ereje által. Mint láttuk, ugyanez a cél lebegett Emerson előtt is, a mikor az individualizmus apostolává szegődött. Az eszközök megválasztásában eltérnek egymástól, de a célpontban egyesülnek, mint a kör sugarai.

Fogékony lelke előtt minden új. Semmi se élettelen. Vonzó és elbájoló színekben tündököl előtte az egész világmindenség, szűzies tisztaságban áll szemei előtt a nagy természet, akár csak a teremtés első hajnalán. Tér és idő csak azért léteznek, hogy keretül szolgáljanak az emberi elme buvárkodó és alkotó erejének.

Minden külső jelenségnek, minden egyes természeti tényezőnek megfelel valamely erkölcsi tulajdonság, valamely eszme. És az előbbi t. i. a külső jelenség, csak symboluma, jelképe az utóbbinak t. i. az erkölcsi tulajdonságnak. Az ő olvasztó kemenczéjében, azonban, ez a látszólagos dualizmus, vagy ikertermészet egybeolvad. Egybeolvad abban az isteni Világlélekben, melynek mi is részesei vagyunk. Hát ez, ha vesszük, csakugyan mysticizmus. De hát több-kevesebb mysticizmus van minden vallásban és minden bölcsészetben. Nem is kellett ezt neki Swedenborgtól tanulnia, bár örömet foglalkozott vele. Sok oly becses vonást fedezett fel benne, melyet a nagy mystikus művén uralkodó és a dogmák ködébe vesző allegoria miatt, mások talán figyelemre se méltattak. Róbert Collyer, chikagói lelkészünknek is melegen ajánlta, hogy ha ráér, olvassa Swedenborgot. „A sok polyva között bizonyára igaz gyöngyöt is talál.“

Erkölcsi rendszabályokat nem állit fel. Nem dogmatizál. Minden katechismust szegényesnek talál. A moralt nem lehet úgy adni rá az emberre, mint valamely köpenyt, pánczél-inget vagy, ha tetszik, kényszerzubbonyt. „A valódi moral központi, a lélekből nő kifelé.“ . . . „Egyedüli célunk az legyen, hogy felébresszük és emeljük embertársainkban az önbecsérzetet. Ápoljuk és neveljük az érző- és ítélő-tehetséget, hogy mindenki a maga törvénye és bírása lehessen.“

A vallásban éppen így elvet minden külső tekintélyt és üres czeremóniát. Hivatkozik a benső és közvetlen kijelentésre, mely ma is megnyilatkozik minden igazságtól és szeretettől áthatott emberi lélekben. „Az oraculumok nem némultak el.“ . . . „A bölcsesség temploma minden oldalról egyaránt megközelíthető. Ha oda akarsz jutni, keresd az irányt *önmagadban*.“ „Ott van az Isten mindnyájunk szívében.“ „Az élet célja az, hogy a lelket megtisztítsa az érzékiség és önzés árnyfoltjaitól. Csak így — tisztán és szabadon — egyesülhet a lélek Istennel.“

Semmi által nem befolyásolható független ítélete és szabad gondolkozásmódja indította őt arra, hogy 1832-ben, 30 éves korában, lemondjon egyszerű unitárius lelkészi állásáról, melyre oly nagy ambícióval készült. Ez a pálya amugy is hagyományos volt az ő családjában. Atyja és több elődje is, kik még az első uttörőkkel mentek volt Uj-Angliába, puritán lelkészek voltak. Mindannyian szerény viszonyok között éltek. Egyik elődje alapította Concordot, Boston közelében, a hová a mi Emersonunk is visszavonult egyemeletes kis villájába, hogy fenséges magányában egyedül szerető hitvesének és gyermekeinek s az örökkévaló eszmék kultusának éljen. A ki ilyenformán *hü maradt önmagához*, az méltán prédikálhatta, mert ő, míg erőinek birtokában volt, továbbra is csak prédikált, — „légy hü önmagadhoz.“ (Ember küzdj és bizva-bizzál.) Tiszteld, becsüld és szeresd azt az áldott emberi szellemet, melynek a kiváló geniusokkal együtt te is osztályrészes vagy. Méltán prédikálhatta: „Adjuk vissza az embert önmagának,“ mert csak a teljes függetlenség gondolatainkban és cselekedeteinkben mozdíthatja elő ugy az egyéni erők kifejlését, mint a közjót.

Hivatalt többé nem vállalt. De ha egyes kiválóbb alkalmakkor meghívták, hogy templomokban és kollegiumokban tartson előadást, erre kész örömet vállalkozott. Ezek között az előadások között igen nevezetes az, melyet a papnövédek előtt tartott Harvard Collegeben (1838.) Feltárta a hivatalos kereszténység nagy tévedéseit, mely szerint a Jézus személyiségével, külső körülményeivel foglalkozva, a kereszténység homályba borította magának Jézusnak alapvető erkölcsi elveit és igazságait. Meggyőzően kimutatta, hogy a kijelentést, nem lehet se Mózes és a próféták, se Jézus és a hivatalos egyház számára lefoglalni. A hívő lelküket, magának a vallásnak a hitelét rontják meg és a Jézust alázzák meg azok, akik őt elszigetelik a kijelentés többi forrásaitól, akár a jelenvalóktól is és az ő számára kivételes helyzetet teremtenek

és neki csalhatatlanságot tulajdonítanak. Mindemellett aligha volt valaki nagyobb tisztelője Jézusnak, mint éppen Emerson maga. Hagyjuk őt meg — mondá — emberi környezetében, melyben továbbra is élő és elevenítő hatást gyakorolhat. Ne ragadjuk ki őt az ő csendes falujából, hadd lebegjen az ő igaz, mély és nemes képe a Genezareth tavának sima tükörében, hadd visszhangozzék az ő tanítása a szent hegyen és a mi szivünkben . . . Egyéb se kellett a fontoskodó orthodoxiának. Mindjárt rásütötték az eretnekség bélyegét. Sőt ezzel sem elégedtek meg, hanem obscurus lapjaikban így czáfolták meg és utasították vissza az ő merész kijelentéseit: „Emerson lehet szellemes ember. De azért nincs joga neki arra, hogy mindent össze-vissza beszéljen. Ilyen hitelvekkel nem is lehet ő derék, becsületes ember.“

Itélt felettök az idők árja, mely mindent megrostál és mindent kiegyenlít. Mindeneket megvizsgál és a mi jó, azt megtartja. Emerson a szószéken a népnek szellemi vezére, valódi tanítómestere óhajtott lenni. De miután a szószéken nem áldozhatott teljes mértékben a gondolatszabadságnak, leszállott onnan. Felolvasó-asztal mellé ült. Tudományos társulatok és munkás-egyletek mindig szívesen látták s miután hirnevét megalapította, ünnepelték a maguk körében. És ő tanult; előszeretettel tanult mindent, a mit eszmekörébe vonhatott s a maga és hallgatói vagy olvasói számára értékesíthetett. Ilynemű munkálkodásával tartotta fenn magát. Nemcsak dicsőséget és becsületet szerzett magának, hanem elegendő tiszteletdíjat is, a melyből családját egyszerű jólétben gondozhatta. Bostontól a Mississippi völgyéig mindenfelé megfordult és szabad előadásaival vagy felolvasásaival mindenütt lelkes hallgatóságot toborzott maga köré. Megtalálta azt az elemet, a melyben szabadon mozoghatott. Akár az emberi lét mélyreható kérdéseivel foglalkozott, akár a társadalom erőit és gyengéit vette bonczkése alá, a gyakorlott szakember pontosságával, tudásával és készütségével járt el. Olcsó népszerűséget nem hajhászott. A korszellemet szolgálilag nem követte; sőt a korszellemnek kellett igyekeznie, hogy Emersonnak nyomába érjen s az ő erkölcsi bátorságát, férfias jellemét, gondolatainak tengernyi mélységét és tisztaságát a szabad Amerika és a művelt világ közkincsévé tegye. Több előkelő folyóiratnak munkatársa volt. Maga is alapított egyet „Dial“ (napóra) czimen, mely a transcendentális bölcsészet szolgálatában állott. De ez az üzleti vállalkozás nem járt sikerrel. Másra bizta. Első könyve, melyben „Nature“ cz. a. essayit gyűjtötte össze, nem

sokat hozott a konyhára. Talán épen azért, mert akkoriban még az az érvelés és az a gondolatmenet nagyon is eredeti, csaknem idegenszerű volt.

Eközben tehetsége folyton izmosodott. Részint egészsége helyreállítása, részint látókörének szélesbitése végett, három ízben átrándult Európába. Az emberi művelődés klasszikus központjait: Rómát, Párist és Londont meglátogatta. Irodalmi körökben megfordult és ismeretséget kötött a költői és írói nagyhatalmakkal. Landor, Coleridge, Carlyle és Wordsworthnál tett látogatásait, az ő genie-jökről nyert benyomásait érdekes jegyzetekben örökíti meg „English Traits“ című gyűjteményének első fejezetében. A mit pedig tovább leír Angolországról, a nemzetről, annak nyelvéről és jellemző tulajdonságairól, az mind az ő éles megfigyelő tehetségéről és mesteri rajzairól tesz tanubizonyyságot. Annak, a ki Angliába készül s nemcsak utcákat, házakat és ablakokat óhajt látni, hanem embereket is s illetve a néplélek mélyére akar hatolni s a külszimből ítélve olykor ridegnek és tartózkodónak vélt környezetben otthonosan akarja magát érezni, az olvassa el Emersonnak már idézett gyűjteményét. Hálás lesz érte. — Első utjában (1833.) még csak szerény kezdő, a ki azért utazik, hogy lásson, halljon és tapasztaljon. Második útjára (1847.) már hivatalos meghívást kap, hogy Anglia nevezetesebb góczpontjain felolvasó-cursust tartson. Ekkor adta elő „Az emberi szellem képviselői“ című sorozatos munkáját, melyet már ismerünk. Némi tekintetben rokonnak mondható Carlyle-nak a „Hősökről“ rajzolt képeivel. Meglehet, hogy ettől nyerte az impulzust. Összegyűjtött levelezésükből látjuk, hogy ők igazán megértették és méltányolták egymást. Holtig tartó baráti viszonyt szőttek.

Harmadik útjára már a részvét kísérte. 1872-ben őszi háza leégett s ugyanakkor az izgalmas éjszakán meghült és betegeskedni kezdett. Eddig munkaszeretetből táplálkozott. Ezentul a szeretet munkájából kellett éldegélnie. „A szeretet soha el nem fogy.“ Barátai rábeszéltek, hogy menjen a tengerre. El is jött egész Egyptomig. A tengeri út annyira-amennyire helyreállította megrongált idegeit. És mily kedves meglepetés várt reá Concordban, az őszi fészekben. Mig ő odajárt, barátai az ő tudta nélkül, közadakozásból felépítették az árnyas kert közepén álló falusi lakot. Mindent a régi minta és berendezés szerint. Teleerszényt nyujtottak át neki, hogy hátralevő éveit gond nélkül tölthesse. Az iskolás gyermekek zászlódiszszel vonultak ki eleibe.

És ez nem volt se könyöradomány, se bálványozás; hanem az igaz érdem megjutalmazása. Nagy szükség is volt erre, mert 70 év nehezedett már Emerson vállaira; a megfeszített munka megviselte, bár szive mindig fiatal maradt. Jó kedélye soha el nem hagyta. Még akkor se, a mikor neki is tapasztalnia kellett erőinek hanyatlását.

1882. ápril 27-én halt meg s ma éppen 22 éve, hogy a kihamvadt porhüvelyt, melyben örök tűz forrongott, örök nyugalomra tették Concord mellett a Sleepy-Hollow (*Álomzug*) nevű temetőkertben. Áldozzunk az ő megszentelt emlékének hálás kegyelettel. Ne kérjük: mely nemzetnek vagy mely felekezetnek volt tagja. Becsüljük meg benne és munkáiban az isteni adományt, mely felül tudott emelkedni a mesterségesen emelt földi korlátokon, az irigységen és kicsinyhitüségén s nemes önbizalomtól vezéreltetve, mutat-jelent-jövőt, az uralkodó eszméket és apró életviszonyokat, a hősi jellemet és emberi gyengeségeket, mind-mind áthatott, magáévá tett, lelkében sajátos egyéni színt adott nekik s a legnemesebb érzelmeket szólaltatta meg lantján és szive hurjain,

Ne hasonlitsuk őt az angolokkal Shakespearehez, se — a németekkel — Schillerhez vagy éppen Nietzschehez. Vagy tán a mi szellemi óriásaink közül keressünk méltó társat neki? Széchényi az ő tömörségével, Madách az ő eszmegazdagságával, Eötvös az ő magvas gondolataival és áttekintő bölcsészetével a lelki rokonságnak nem egy érdekes jelét mutatják. Ennek a fejtegetése azonban külön tanulmányt kíván. Erre most időnk sincs.

Plymouth-rock világító tornya mellett, Channing, Longfellow és a többi nagyok és jelesek társaságában, egy fejjel magasabban, lebegjen lelki szemeink előtt Emerson is, a kiváló író és igazi szabadgondolkodó. Mondjuk saját szavaival: „Az ember hivatása uralkodni a chaos felett; a mig él, hinteni minden irányban a tudás és dal magvait, hogy égalj, gabona, állat, ember szelidüljön s a szeretet és jótét vetése sokasodjék.” Ezt a hivatást Emerson teljesen betöltötte. Áldás a magvetőre, áldás az aratásra!

Józan Miklós.

Jézusi eszme.

„Tudakozzátok az Írásokat: mert néktek úgy tetszik, hogy azokban örök életetek vagyon: és azok, amelyek énrólam bizonyosságot tesznek.“ A felolvasott Igéket adja az ember Jézus szájába a Jánosról nevezett Evangelium írója.

Mélyen tisztelt Hallgatóság!

Ha végigtekintünk Jézus életén és ha figyelemmel olvassuk az ő tanait, arra a tudatra ébredünk, hogy úgy élete, mint tanai az élet minden mozzanatára adnak példát.

Jézus tanításának célja az volt, hogy a népet az igaz életre vezesse. Az ember Jézus örök igazságokat mondott példabeszédeiben, kijelölte az utat, amelyen mindenkinek haladnia kell, aki el akarja nyerni az örök boldogságot.

Nem rajzol az emberek elé csodálatos világot, nem követel szabályokat és törvényeket, csak egyet kíván mindenkitől: lelki műveltséget.

A lelki műveltség főtétele: az Istenimádás. Első kötelességünk az Isten iránti gyermeki szeretet: „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez az első és nagy parancsolat.“ Jézus mondta először Atyának az Istent, ő tekintette először az embereket Isten fiainak. „És senkit e földön Atyátoknak ne nevezzetek: mert egy a ti Atyátok, aki mennyben vagyon.“

De nemcsak azt tanította, hogy az Isten Atya, hanem azt is, hogy lélek, midőn így szól: „Az Isten lélek és akik őtet imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.“ Az Isten lélek. Ő a természetető és lelkiismeret szava.

Az Isten iránti szeretet után legtöbbször becsülte az ember Jézus a lelkiismeret sugallatának hű és igaz követését. Egész élete tanuskodik erről. Inkább meghalt, mintsem tanait meghazudtolja. Nemcsak tettben mutatott arra példát, hanem szóval is tanította, midőn így szól: „Mert valaki azt cselekszi, amit akar az Isten, az nékem az én atyámfia, néném és anyám.“

De ha Jézus a lelkiismeret sugallatának követését írja elő és lélekben imádtatja az Istent, ebből az következik, hogy ő nem vallásfelekezetet alapított, hanem egy a világot reformáló s az erény utját követő, vallásos szabad gondolkodásra jogosító tant, mely nem törvényekből áll, hanem a lelkiismeret követéséből.

Tanuság erre egész élete. Ő sohase tanított hitcikkelyeket, tételeket, sohase beszélt szertartásokról, isteni tiszteletekről és nem jelölt ki ünnepeket és böjtöket.

Ha az ő példáját követve, mint ő is imádkozott jó és balsorsában, mi szintén imádkozunk; mint őt megkeresztelte Keresztelő János, mi is megkeresztelkedünk; mint ő az utolsó vacsora alkalmával megszegte a kenyeret és tanítványai közt szétosztotta, valamint a bort egy kehelybe öntve, sorba nyújtotta tanítványainak, mi is veszünk urvacsorát; mint ő prédikált, mi is magyarázzuk az evangéliumot; mint ő járt templomba, mi is járunk templomba; mint ő mindent Isten nevével kezdett és a hozzávaló könyörgéssel, mi is életünk minden fontos változatára kérjük az Isten áldását, de mindezt azzal a tudattal tesszük, hogy ez nem elég az ő követésére. Ezt mind csak az ő emlékezetére cselekedjük.

Az Istenimádás a szeretetben és a jó cselekedetekben nyilvánul.

A szeretet tanát először a Mester Jézus tanította. Soha senki a szeretetnek annyi válfaját nem ismertette, mint ő. De nemcsak tanította, hanem követte is, élete példájával ösztönözve mindnyájunkat az igaz, őszinte szeretetre.

A szülői szeretet örökszép példája marad az ember Jézus. Így ír a Lukácsról nevezett Evangélium írója a gyermek Jézusról: „És minek utánna őt látták volna az ő szülei, elálmélkodának és monda néki az ő anyja: Fiam! miért cselekedtél így mivelünk? Ime a te atyád és én nagy bánattal keresünk vala tégedet. És monda nekik: „Mi dolog, hogy engemet kerestek vala? avagy nem tudjátok-é, hogy azokban kell nékem foglalatossnak lennem, melyek az én atyámnak dolgai.“ De ők nem érték a beszédeket, melyeket ő nekik szóla. És aláméne velek és méne Nazáretbe és engedelmes vala nekik; és az ő anyja mind ezeket elméjében tartja vala.“

Nem is volna elképzelhető egy oly nemes lélek anyai nevelés nélkül. Mária lelke nagy hatással volt reá, bizton követé is anyja tanácsait.

Vagy nem az anyai lélek megnyugtatóására mondá-e a keresztfán függve, midőn anyját és legkedvesebb tanítványát meglátta: „Asszony, imhol a te fiad.“

A szülői szeretet után legtöbbször becsülte a felebaráti szeretetet, melyről így szól: „Szeressed a te felebarátodat, mint tenmagadat.“

De az ő tanítása szerint nemcsak felebarátainkat kell szeretnünk, hanem ellenségeinket is. Ő tanította először azt, hogy jót kell tennünk azokkal, akik velünk rosszat tesznek. „Hallottá-

tok, hogy megmondattott: Szemet szemért, fogat fogért. Én pedig azt mondom néktek, hogy a gonosznak ne álljatok ellene gonosszal.“ „Hallottátok, hogy megmondattott: Szeressed a te felebarátodat és gyűlöljed ellenségedet. Én pedig azt mondom néktek: Szeressétek ellenségeteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnek.“

Hogy Jézus hazáját is szerette, bizonyosságot tesz arról egész élete. Szigoruan ragaszkodott Israel országához, eltűrt minden szenvedést, csak hogy azt a népet tanithassa, mely néphez ő is tartozott és midőn előre látja Jeruzsálem bukását, a nehéz farkereszt vitele közben is hazáját siratja. Nagy volt Jézusban a fejedelem iránti szeretet és tisztelet is, mert midőn Heródes szolgálói kérdezik tőle: „Kell-e a Császárnak adót fizetnünk vagy nem?“ Így szólt: „Adjátok meg ami a Császáré a Császárnak és ami Istené Istennek.“

Szeretettel és tisztelettel emlékezett meg a Prófétákról, mint a zsidók nagyjairól is és tisztelte az ő tanaikat, midőn így szól: „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvényeknek és Prófétáknak eltörlésekre. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem hogy azt betöltsem.“ „Valaki pedig a törvényt cselekszi és úgy tanít, a mennyeknek országába nagy léssen.“

Ezzel példát adott nagyjaink tisztelésére és az ő példájuk követésére. Szeretettel vette körül Jézus az öregeket és aggokat és tanította a kor tisztelését is.

De szerette Jézus a gyermekeket is, midőn így szól: „Engedjétek hozzám jönni a kicsinyeket, mert ilyeneké a mennyeknek országa.“ De ebből nemcsak azt látjuk, hogy Jézus szerette a gyermekeket, hanem hogy a gyermekek szívesen követték őt, amint most is oly ártatlan lélekkel szeretik a gyermek Jézust. És nem csoda, hogy a Mester fogékony lelkét meghódították az ártatlan kisdedek. Azok gögicselő ajka legszebben visszhangozta az ő mély vallásosságát, ők igazán Atyjuknak tekinték az Istent és testvérüknek Jézust. Hiszen most is oly kedvesen tudnak az Istenről beszélni, mintha saját szülőikről, és Jézusról, mintha saját testvérükről beszélnének. Nincs bennök sem félelem, sem kétkedés, tiszta, ártatlan, igaz hit zeng ajkaikról. Ha ilyen hit van az emberben is, megvédi őt minden veszélytől, mint a kisdedeket. A Mester Jézus nemcsak szeretetet hirdetett, hanem hirdeté a jó cselekedetek gyakorlatát is.

A jó cselekedetek lehetnek önmagunk és felebarátaink iránti jó cselekedetek.

Mindkettőben a Mester példát adott nekünk. Jézus külső megjelenése szerénységet, tisztaságot, egyszerűséget és csíny mutat. Ha nézzük nagy művészünk, Munkácsi Mihály Krisztusát, előttünk áll a Mester.

A Mester Jézus takarékosagra is tanít.

És előtte senkise tudta a két életet: a lelki és testi életet úgy összhangba hozni, mint a Mester Jézus. Ő volt az egyedüli próféta, aki minden szigora daczára is, a szórakozás és vigság kedvelője volt.

Erre mutat a kánai menyegző, melyen a biblia szerint a vizet borrrá változtatta. A lakodalmas nép félreértve a Mester komolyságát, tartózkodott a vigságtól, de a Mester maga járva elő jó példával, megmutatá, hogy hogy' kell Isten előtt tetszően vigadni s ezzel a vigságba bevitte magával az egész lakodalmas népet.

Tehát az ő tanítása szerint úgy külsőnkre, mint belsőnkre, úgy a testi, mint a lelki életre egyformán kell ügyelnünk és mindkét életet Istennek tetszően élnünk, nem engedve, hogy egyik a mást elnyomja és szórakozni, vigadni is szükséges, mert semmire növeli az irigységet inkább, mint a vigság nélküli élet.

De nemcsak magunk irányában kell jó cselekedeteket gyakorolnunk, ha a Mester igaz tanítványai akarunk lenni, hanem felebarátaink irányában is.

Legelső és legfőbb kötelességünk az árvák és özvegyek ugyis szomorú helyzetén könnyíteni; a testi fogyatkozásban levőket vagy elaggottakat, kik munkára nem képesek és nincs miből élniök, alamizsnával, a munkabírókat pedig munkaadással segíteni, egyszóval mindazok iránt, kik bármely módon reánk szorulnak, könyörületességet mutatni, úgy szóban, mint tettben. Kötelességünk felebarátaink, úgy mint ellenségeink irányában mindig jóindulattal lennünk, bánatukban vigasztalni, örömükben résztvenni és senkitse ítéljünk el, ő mondá: „Ne ítélj, hogy meg ne ítéltesél.” Kötelességünk azoknak, kik nekünk vétettek, megbocsátani, hiszen Jézus a keresztfán halála pillanatában így kiálta fel: „Atyám, bocsásd meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek.”

Kötelességünk még életünk utolsó percében is jót cselekednünk embertársainkért, mint Jézus tévé a keresztfán, azt mondva a bűnbánónak: „Bizony mondom néked: Ma velem léssz a paradicsomban.” Kötelességünk a törvénynek engedelmeskednünk, mint Jézus, mikor elfogták, nem engedé, hogy ta-

nitványai megmentsek őt. Kötelességünk az ügy érdekében, melyet életünk czéljául tüztünk ki, mindent, még a halált is eltűrni, mint Jézus, ki szent ügye érdekében eltűrte a megalázást, a kicsufolást, arczulütést, a töviskoronát, a keresztvitelt, a keresztfeszítést és a halált, vértanúságával emelve dicsőségre eszméjét.

Jézus a munkát is sokra becsülte: „Imádkozzál és dolgozzál, aki dolgozik, imádkozik.“ Ő maga, mint egyszerű ács-mester fia, atyjának, Józsefnek a munkában segített és tudta azt, hogy atyja kezemunkájával tartja fenn családját. Nem csoda, ha oly sokra becsülte a munkát.

A dologi munkát otthon tanulta megbecsülni, a szellemi munkát pedig maga gyakorolta. Vajjon képzelhető-e, hogy ő, aki oly járatos volt az akkori kor tudományaiban, nem becsülte volna a tudományokat? Hiszen érezte, mily nagy fáradsággal lehet hozzájutni.

Ha pedig a tudományt szerette tiszta, igaz, őszinte szívvvel s ő csak úgy szerethette, akkor hiva kellett hogy legyen a haladásnak és felvilágosodottságnak minden téren. Azonban ez nem csak ebből az okoskodásból tűnik csak ki, hanem tanából is. Jézus általános igazságokat tanított és nem a kor felfogásához alkalmazkodó gyakorlati tant.

Ugy tana jellegéből, mint tanításából látszik az is, hogy tisztelte a szabadságot. Jézus volt első felkent hirdetője a szabadság, egyenlőség és testvériség merész és ideális eszméjének, az ő tanai vallanak először ily szabad gondolkodásra; az evangelium örök emléke a szabadság nagy apostolának.

Jézus nemcsak a földi életről beszél tanaiban, hanem a tulvilági életről is. Vajjon hogy képzelhette ő a tulvilági életet? Megmagyarázza e néhány szava: „Imé felmegyünk Jeruzsálembe és az embernek Fija elárultatik a Papi fejedelmeknek és az Írástudóknak és halálra kárhoztatják őtet és adják őtet a Pogányoknak kezekbe. És azok megcsufolják, megostorozzák és megölik őtet, de harmadnapra feltámad.“

Harmadnapra feltámad az embernek Fija, aki mint ember született, mint ember élt, mint ember örvendett és szomorkodott, mint ember türt és szenvedett és mint ember halt meg.

Harmadnapra feltámad. Lelkileg a tanitványok emlékezetében és a nép szeretetében.

Feltámad harmadnapra; mert az eszme, melyet hirdetett, örök életü; mert a szeretet és jócselekedetek, melyeket gyakorolt,

halhatatlanok; mert az ut, melyet meghaladott, az irány, melyet követett, a gondolat, melyet szavakban kifejezett, el nem évülhetnek.

De hol van ítélet, mert ítéletről is beszél a Mester.

Vajjon nem elég ítélet az a tudat, hogy csak jót tett; nem boldogság a végperceiben nyugodt lelkiismerettel várni a halált és nem pokol-é a gonosznak végpercze, midőn a halált gyötrődések és rettegetések közt várja?

Fedezünk fel Jézus életében emberi gyengeségeket is, azokat azonban az ő nagy szellemi fölénye legyőzte.

Igy például pályája elején érezve azt a fölényt, mely őt elsővé tevő minden élők között, elfogta őt is a dicsvágy, de legyőzte, mintegy magának mondván: „Ne kísértsed a te Uradat Istenedet. A te Uradat Istenedet imádjad és csak őtet szolgáljad.“ És a legegyszerűbben élt, mint a nép vándor tanítója.

Vagy midőn érezte halála órájának közeledtét, nem fogta-e el a kétségbeesés? A Getsemane kertjében imádkozás közben így kiálta fel: „Én Atyám, ha lehetséges, muljék el e pohár éntőlem: mindazonáltal ne úgy legyen, mint én akarom, hanem, mint te.“ És így: „Én Atyám! ha el nem mulhat éntőlem a pohár, hogy meg nem iszom azt, legyen a te akaratod.“ De megnyugodott az ő nagy lelke az Urnak akaratában.

És midőn a keresztfán haldokolva így kiálta fel: „Én Istenem, én Istenem! miért hagyál el engemet:“ S a másik pillanatban az Ur bocsánatát kérte gyilkosaira. Így mutatott példát Jézus az emberi gyengeség leküzdésére is.

Hogy hogy' gondolkodtak kortársai és tanítványai róla, mutatja a halála előtti bevonulása Jeruzsálembe, melyet így ír le a Máthéről nevezett evangelium írója: „Elhozák a szamarat és annak vehét és az ő felső ruháikat azokra teríték és Jézust ülteték azokon felül. A többi sokaság pedig ruháit az utra teríté vala, némelyek ágakat szegdelnek vala a fákról és azokat hintik vala az utra. Amely sereg pedig elől-hátul megyen, kiált vala mondván: „Légy segítségül Isten Dávid fiának! Áldott légyen, aki jött az Urnak nevében! Légy segítségül Isten! ki vagy a magasságban.“ És mikor bement vala Jeruzsálembe, megháborodék az egész város, ezt mondván: „Kicsoda ez?“ A sokaság pedig azt mondá vala: „Ez ama Jézus a Názáretből, Galilea városából való Próféta.“ Így gondolkozék Jézusról az a nép, amely őt nagyon szerette. Azonban Jézus egész ember volt, elérte azt a magaslatot, mely ember által elérhető s amelyet mindannyiunknak töreked-

nünk kell elérni, amely magaslat közelebb vivé őt az Istenhez, közelebb a boldogsághoz és amely magaslat lelkiismeretét úgy felfokozá, hogy többet látott, többet tudott s így többet taníthattott, mint sok más próféta.

Jézus utat mutatott nekünk a tökéletességhez és kötelességünké tévé a tökéletességre való törekvést, midőn így szól: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.“

Kik követhetik és kik követik a Mester Jézust? Jézus követői mindazok, kik az Istenimádás e két módját: a szeretetet és jócselekedetet gyakorolják bármely vallás, felekezet, nemzetiség vagy faj tagjai legyenek is és nem követik a Mestert azok, kik a szeretetet és jócselekedeteket nem gyakorolják, bármily keresztény felekezet tagjai legyenek is.

Mert Jézust követni nem annyit tesz, mint megkeresztelkedni, hanem ahhoz a szeretet és jócselekedetek gyakorlása is kell.

Testvére Jézusnak mohamedán, buddhista és bármely ugynevezett pogány, ha a szeretetet és jócselekedeteket gyakorolja és ellensége a keresztény is, ha nem gyakorolja azt. Jézus nem adott jelt, nem adott szertartásokat, melyek elválasztanák az ő bejegyzett hiveit a nem keresztény valláson lévő hiveitől; ő hiveinek tekintette életében is, akik az ő utját követték, ezzel is példát adva utódainak arra, hogy ne az eszközöket, hanem a célt vegyék tekintetbe.

Hatalmas Mester! Lángész, mély érzésű szív és igaz hit egyesült a te nagy lelkedben! Te voltál maga a jóság, igazság és szeretet. Bámulatba ejt mindeneket a te nagyságod, melyet elérhetlennnek tartta az emberiség és oly piedesztálra helyezte téged, melyre sohase vágytál: Istenné tett. Istenné tett téged, ki visszatudasítád a „jó“ elnevezést is, azt mondván: „Miért mondasz engemet jónak. Nincs jó több, hanem csak egy, tudniillik az Isten!“

Dicső apostol, nagy férfiú, Jézus Krisztus! Mily öröm volna a mi szívünknek, ha a te nagy szellemed töltene be és emelne fel mindeneket; az emberi méltóság érzetével és tudatával ismernének meg téged mindenek, a te valóságodban. És lenne e világ a te világod, e föld a te földed, az emberiség a te hived, lennének az emberek a te testvéreid és barátaid. Légy a mi mesterünk, a mi tanítónk, légy a mi igaz testvérünk, atyánkfia, Jézus Krisztus!

Te magadban egyesítél mindeneket, felfoga a te elméd, a te szived és a te lelked mindeneket, mire az embernek szüksége vagyon. Te egyesítéd az eget a földdel, te hozád az Istent közelebb az

emberhez, te tevéd a földet Isten országává, te tanítád a jó, igaz, nemes követését, a hitet, reményt és szeretetet, az erények és jócselekedetek gyakorlását, te hirdetéd az örök világosságot, felvilágosodottságot és a haladást és te készítél elő minket tanításoddal az örök boldogságra.

Áldott légyen a te nagy neved, áldott a te emlékezeted, hatalmas férfiú, igaz ember, jó testvér és dicső vértanu, áldott légyen a nagy próféta, az ember Jézus Krisztus.

Mélyen tisztelt Hallgatóság!

Legjobb tudásom szerint igyekeztem a mélyen tisztelt hallgatóság elé tárni mindazt, amit a szentírásból tanultam és amihez szívvvel és lélekkel ragaszkodom.

Most, midőn minden ember érezi szükségét annak, hogy a jelenlegi helyzetén változtasson; most, midőn minden forr a nagy munkától s egyik eszmeáramlat követi a másikat; most, midőn, amint helyzetek és körülmények magukkal hozzák, egymással szembe vagy egymás mellett állanak küzdve, harczolva az egyes pártok és ujitók: most van arra szükség, hogy felemeljük mi is szavunkat és mi az evangéliummal kezünkben mutassunk arra a nagy eszmére, melynek neve Jézus.

Jézus alatt nem a felekezeti, hanem az eszményi Jézust értem, aki hirdeté a szeretetet, az erényt, az igazságot és a békét. Jézus az ember, akinek tanai alkalmasok minden időben, minden korban és minden alkalomra, az ő tanaiban minden fellelhető, amire szükségünk van az életben.

Olvasva az ő tanait, okulva az ő példáján, örömiünkben velünk örül, bánatunkban megvigasztal, a hitben megerősít, szeretetre buzdít, munkára serkent és az igaz életet elénk tárja. Előttünk áll az ő tiszta élete, bölcs tanítása és dicső, mártyr halála.

Őt kövessük, az ő tanaiból meritsünk erőt a szeretetre és jócselekedetek teljesítésére és tégyen minket mindnyájunkat jóvá, igazzá, nemessé, erkölcsössé és békeszeretővé az ő nagy és dicső eszméje, mert a Jézusi eszme élni fég mindörökké és betölt mindenekeket!

Ujváry László.